

YATROGENIYA NIMA?

Panjiyeva K.N. TDSI talabasi.

Ilmiy raxbar: Siddiqov N.N

Annotatsiya: Yatrogeniya nimaligi, uning turlari va oqibatlari haqida qisqacha ma`lumotga ega bo`lish.

Kalit so`zlar: Yatrogeniya, psixogen yatrogeniya, yatrogeniya turlari, yatrogeniyani oldini olish.

Yatrogeniya - bu bemorlarda davolanish davomida shifokorning ehtiyotsizligi, bilimsizligi va tajribasizligi tufayli yuzaga keladigan jismoniy yoki ruhiy salomatlikning doimiy buzilishi. Bu atama yunonchadan olingan bo`lib: "iatros" - shifokorlar, tabiblar va "genezis" - kelib chiqishi degan ma`nolarni anglatadi. Ya`ni so'zma-so'z tarjima qilinganda "yatrogeniya" so'zi "shifokor yordami natijasida" deb tarjima qilinadi.

Bu atama birinchi marta nemis psixiatri Osvald Bumke tomonidan ishlatilgan. 1925 yilda u "Shifokor ruhiy kasalliklarning sababi" ilmiy asarini nashr etdi. Unda shifokorlarning beparvo muolajalari yoki noto'g'ri tashhislari, gaplarini to`g`ridan-to`g`ri qo`pol ifodalashlari bemorlarda fobiyalarga olib kelishi, vahima qo'zg'atilishi va umuman, ularning ahvolini sezilarli darajada yomonlashtirishi tasvirlangan. Buyuk Tibbiyot Ensiklopediyasining urushdan oldingi nashrida berilgan ta`rifga ko`ra, yatrogeniya - bu "shifokorning bemorga salbiy ta`sirini bildiruvchi atama bo`lib, bemor terapevtik ta`sir o`rniga bemorning kasallik holatini og`irlashtiradigan g`oyalarni yaratadi yoki psixika shakllanadi, yangi kasallik kompleksi shakllanadi". Shuningdek, yatrogeniya „salbiy psixoterapiya“ sifatida tavsiflanadi. Urushdan oldingi davrdan boshlab va 1970-yillargacha bu atama asosan shifokorning ehtiyotsiz bayonotidan kelib chiqadigan psixogen kasalliklarga nisbatan qo`llanila boshlandi.

Hozirgi vaqtda bu atama keng qo`llaniladi va ICD-10 ga ko`ra, yatrogeniya tana funksiyalarining buzilishiga, odatiy faoliyatning cheklanishiga, nogironlik yoki o`limga olib keladigan profilaktik, diagnostik va terapevtik aralashuvlar yoki muolajalarning har qanday istalmagan yoki salbiy oqibatlari sifatida tushuniladi. Shifokorning noto`g`ri harakatlari natijasida yuzaga kelgan tibbiy choralarning asoratlari hisoblanadi. Bunday keng talqin bilan bir qatorda, ba`zilar yatrogen kasallikni „bemorning ruhiyatiga salbiy ta`sir ko`rsatadigan shifokorning (yoki tibbiyot xodimlaridan boshqa shaxsning) beparvo bayonotlari yoki harakatlari tufayli“ kasallik deb hisoblashda davom etmoqdalar.

Yatrogen holatlarning rasmiy tasnifi mavjud emas. Ammo shartli ravishda ularni bir necha turga bo'lish mumkin.

1. Dori yatrogeniya

2. Yuqumli yatrogeniya
3. Travmatik yatrogeniya
4. Psixogen yatrogeniya

Dori yatrogeniyasi. Ko'pgina tadqiqotchilar tomonidan ta'kidlangan Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti ta'rifiga ko'ra, dori yatrogeniya - bu "profilaktika, diagnostika yoki davolash uchun ishlatiladigan dozalarda namoyon bo'ladigan dorivor mahsulotning har qanday zararli, ko'zda tutilmagan va istalmagan ta'siri". Oddiy so'zlar bilan aytganda: agar shifokor bemorga tabletka dorilarni buyurgan bo'lsa va bemor ularning biron bir nojo'ya ta'siridan aziyat cheksa, bu dori yatrogeniyasiga kiradi.

Nojo'ya ta'sir turli xil bo'lishi mumkin. Masalan, Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti bemorlarga buyurilgan og'riq qoldiruvchi yoki trankvilizatorlar dorilarga o'rganib qolganda, giyohvandlikka urg'u beradi. Biroq, dori yatrogeniyasida ham allergik reaksiyalar, ham bir vaqtning o'zida qabul qilingan ikki xil dori-darmonlarning xavfli o'zaro ta'siri "reaksiyasi", shuningdek, emlashdan keyingi asoratlar, dori psixozlari va dorilar tomonidan qo'zg'atilgan boshqa xavfli ta'sirlar kuzatiladi.

Yuqumli yatrogeniya. Ushbu turdagi yatrogeniyaning eng oddiy va eng aniq misoli - boshqa bemorni tekshirgandan so'ng gigiyenaga rioya qilmasdan, qo'llarini yuvishni va antiseptikadan foydalanishni unutgan va shu tariqa infeksiyani keying bemorga o'tkazgan shifokor yoki hamshira. Yatrogen infeksiyalar, shuningdek, aseptika va antiseptika chora tadbirlari yetarli bo'lmagan sharoitda amalga oshiriladigan jarrohlik operatsiyalari paytida ham paydo bo'lishi mumkin. Yuqumli yatrogeniya ishlatilgan, sterillanmagan idish-anjomlarni bemorlarda qo'llaganda, iflos va zararlangan igna bilan bemordan qon olayotganda ham vujudga keladi. Yuqumli yatrogeniyaning namoyon bo'lishida shifoxona ichki infeksiyasi - nozokomial infeksiyani ham misol qilsak bo'ladi.

Travmatik yatrogeniya. Yatrogen holatlarni kodlash qiyinchiliklariga bag'ishlangan maqolalardan birida travmatik yatrogeniyaga quyidagicha misol keltirilgan:

"71 yoshli bemor chap son suyagi artrozidan aziyat chekadi. Shifokor zararlangan bo'g'imni butunlay almashtirmoqchi bo'ladi. Muolaja davomida protezni o'rnatish natijasida son suyagining diafiz qismida sinish kuzatiladi. Singan bo'lakni joyida ushlab turish uchun va yara tuzalib ketishi uchun mutaxassis teri ostiga shtift o'rnatadi. Bemor muolajasi uchun tayinlangan shifokor kelib chiqqan sinishni intraoperative asorat (jarrohlik amaliyoti davomida kelib chiqadigan nojo'ya asorat) ekanligini biladi. Ammo mutaxassis bu jarohatni tuzatishga yetarlicha bilim va tajribaga ega emas."

Tasodifiy jarohatlar faqatgina jarrohlik operatsiyalari paytida sodir bo'lmaydi. Misol uchun, birinchi yordam ko'rsatishda, tajribasiz shikor hodimlari jabrlanuvchiga sun'iy yurak massaji o'tkazilganda, ba'zida qovurg'alarining sinishi kuzatiladi.

Radiatsiya, kimyoviy va termik terapiyani qo'llash natijasida kelib chiqadigan kuyishlar, jarrohlik amaliyoti davomida inson tanasida begona narsalarni qolib ketishi (paxta, bint) va bemorga jarrohlik amaliyoti uchun yetarli ko'rsatma bo'lmasada muolajani o'tkazish va boshqalar travmatik yatrogeniyaning keltirib chiqaradi.

Psixogen yatrogeniya. Bu bemorlarda tibbiy aralashuv jismoniy emas, balki ruhiy shikastlanishga olib keladigan holat. Buning sabablari quyidagicha bo`lishi mumkin:

-haddan tashqari og'riqli diagnostika yoki davolash muolajasi;

-tibbiyot xodimlarining muomalasizligi yoki qo'polligi;

-o`ylab o`tirmay tashxisni bemorga to`g`ridan-to`g`ri aytish;

-bemor tomonidan olingan qo'rqinchli ma'lumot (masalan: "Siz nimani xohlagandingiz, sizning kasalligingiz bilan bir yil ham yashamaydilar").

Ba'zida psixogen yatrogeniyani keltirib chiqarish uchun tibbiyot xodimining so'zlarini noto'g'ri tushunish ham kifoya qilishi mumkin. Psixogen yatrogeniya natijasida odam o'z sog'lig'i haqida doimo tashvishlana boshlaydi. Ammo shu bilan birga, u og'riqli tajribani qayta boshdan kechirmaslik uchun shifokorlarga borishdan juda ham qo'rqadi. Bunday holatlar kuzatilmisligi uchun avvalo har bir shifokor psixolog bo`lishi kerak. Ya'ni insonlar tilini topib har qanday holatda ham bemorlar bilan hushmuomala bo`lib suhbatlashishi, ularni ruhiyatini ko`tarishi lozim.

Yatrogeniyaga shubha bo'lsa, nima qilish kerak? – degan savol aniq javobga ega bo`lmagan murakkab savol hisoblanadi. Shuning uchun ko'p narsa yatrogenik holatning turiga va qo'zg'atuvchiga aylangan vaziyatga bog'liq.

Dorivor yatrogeniyani olsak. Hatto eng malakali shifokor ham har doim ham allergiya yoki muayyan holatda salbiy reaksiyalarning rivojlanishi qanchalik mumkinligini taxmin qila olmaydi. Shifokor faqat xavf haqida ogohlantirishi mumkin. Agar doridan nojo`ya rivojlanish bo'lsa, kerakli yordamni ko'rsatish zarur. Bu holatda kim aybdor ekanligi haqida qaror qabul qilish esa deyarli mumkin emas.

Agar tibbiy xato haqida gapiradigan bo'lsak, buni isbotlash har doim ham mumkin bo`lmaydi. Bundan tashqari, turli xil vaziyat bo`lishi mumkin. Masalan yurakni ishga tushirmoqchi bo'lgan bemorning qovurg'asini sindirib olgan feldsher xato qilganmi? Og'ir COVID-19 bilan kasal bo'lgan bemorga eksperimental davolanishni buyurish xatomi yoki yo'qmi? Bemorning nozokomial pnevmoniyaga chalinganiga shifokorlar aybdormi? Yatrogeniya bilan nima qilish kerakligi haqida faqat bitta aniqlik bor – u ham bo'lsa uning oqibatlarini bartaraf etish. Ya'ni, paydo bo'lgan holatni davolash va kelajakda yana takrorlanmasligi uchun barcha choralarni ko`rish.

Yatrogeniyani qanday oldini olish mumkinligi haqida to`xtalsak. Siz yoki sizning yaqinlaringiz kelajakda salbiy tibbiy oqibatlariga duch kelmasligiga hech kim kafolat bermaydi. Biroq, shunga qaramay xavflarni kamaytirish mumkin.

Amerikaning sog'lom turmush tarziga bag'ishlangan Verywell Health resursi mutaxassislari quyidagilarni tavsiya qiladi:

*shifokordan qanday kasallik aniqlanganini va u sizga qanday muolajalar qilishini bilib oling;

*vaziyatni tushunish va tinchlanishingiz uchun shifokorga kerakligicha savol bering, uyalmang;

*yodda tutingki, barcha protseduralar va dorilar yon ta'sirga ega;

*ahvolingiz keskin yomonlashganini yoki ogohlantiruvchi alomatlar paydo bo'lganini sezsangiz, chidab o'tirmasdan darhol shifokoringiz yoki tez yordam xizmatiga murojaat qiling;

*vaziyatdan xavotirda bo'lsangiz, oila a'zolaringiz yoki ishonchli do'stingiz bilan shifokorga borishga harakat qiling;

*xavotir va hayajon tufayli kasalligingizning ba'zi alomatlarini yoki tashxis qo'yish uchun muhim omillarini unutib qo'yishingiz mumkin, bunday vaziyatlarda yaqinlaringiz sizga eslatib turishadi. Bundan tashqari, ular siz bilan birga shifokorning tavsiyalarini tinglaydilar. Shunday qilib, u sizning maslahatchingiz bo'lishi mumkin;

*shifokorga hurmat ko'rsating va uning savollariga iloji boricha aniq javob bering. Chunki Inson omili hali ham qisman ma'noda rol o'ynaydi va buni amalga oshiradigan bemorlar yaxshiroq va sifatliroq davo muolajalarini oladilar.

Yatrogeniya qanchalik keng tarqalgan va nima uchun xavfli?- degan savol hammamizni qiziqtirishi tabiiy hol. Yatrogen hodisalarning aniq sonini aniqlash qiyin. Ammo ma'lumki, yatrogeniya juda keng tarqalgan. Misol uchun, AQSh Kasalliklarning oldini olish va nazorat qilish markazlari (CDC) ma'lumotlariga ko'ra, kasalxonalarda davolanadigan har 31 bemordan kamida bittasi har kuni yatrogen infeksiyani yuqtirib oladi. *Journal of Family Medicine and Primary Care* jurnalida chop etilgan ilmiy maqola mualliflari kengaytirilgan statistik ma'lumotlarni taqdim etadi va jiddiyroq narsalarni aytadi. Ularning aytishiga ko'ra: "Yatrogeniya dunyodagi o'lim sabablari orasida beshinchi o'rinda turadi."

Ularni Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti ham tasdiqlaydi. JSST mutaxassislari har yili millionlab bemorlar yatrogen hodisalar tufayli nogiron bo'lib qolishlarini va hatto vafot etishlarini tasdiqlaydilar.

Hatto milliy sog'liqni saqlash xizmatlarini rivojlantirishga katta miqdorda mablag' sarflayotgan mamlakatlarda ham kasalxonaga yotqizilgan deyarli har o'ninchi bemor tibbiy yordam tufayli azoblanadi. Shu o'rinda bu holat tuzatilishi mumkin bo'lgan jarohatlar va kasalliklar haqida boryapti. Qanchadan qancha odam, masalan, psixogen yatrogeniyani boshidan kechirayotganini aniqlash juda qiyin. Hisoblashdagi qiyinchiliklar, shuningdek, terapevtik davolashdan keyingi asoratlar statistikasi deyarli saqlanmaydigan kam rivojlangan mamlakatlar aholisiga ham tegishli.

Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining 2019-yilgi ma'lumotlariga ko'ra, faqat past va o'rta daromadli mamlakatlarda sog'liqni saqlashning yomon amaliyoti natijasida har yili millionlab bemorlar zarar ko'radi va 2,6 million kishi vafot etadi. Dunyo bo'ylab bemorlarga zarar yetkazishning shaxsiy, ijtimoiy va iqtisodiy xarajatlari ko'p trillion dollarni tashkil qiladi. JSST Bosh direktori Dr. LEKIN. Gebreyesus, dunyoda har daqiqada tibbiy yordam ko'rsatishdagi zarardan kamida bir kishi vafot etadi deb takidlaydi. Birlamchi va ambulator yordam ko'rsatishda har o'n bemordan to'rttasi zarar ko'radi. Dori-darmonlarni tashxislash, retseptlash va qo'llashdagi xatolar eng og'ir oqibatlarga olib keladi. Dori-darmon xatolarining o'zi yiliga 42 milliard dollarga tushadi. Har yili jarrohlik aralashuvlar paytida xavfsizlik va gigiyena qoidalariga rioya qilmaslik

bemorlarning deyarli 25 foizida asoratlarni keltirib chiqaradi va operatsiya paytida yoki undan keyin bir million bemorning o'limiga olib keladi.

Bemorlarning xavfsizligini ta'minlash uchun mo'ljallangan profilaktika choralari dori vositalarini sezilarli darajada tejashga olib kelishi va bemorlarga etkazilgan zarar oqibatlarini davolashdan ko'ra ancha arzonga tushishi taxmin qilinmoqda. Xususan, Qo'shma Shtatlarda keksalar uchun davlat sog'lig'ini saqlash dasturi doirasida faoliyat yurituvchi shifoxonalarda bemorlar xavfsizligini yaxshilash bo'yicha chora-tadbirlar 2010-yildan 2015-yilgacha bo'lgan davrda qariyb 28 milliard AQSh dollarini tejash imkonini berdi. Bemorlarning parvarishlash jarayonida faol ishtirokini ta'minlash davolanishdan kelib chiqadigan zarar xavfini 15% ga kamaytirishi va har yili milliardlab dollarni tejash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

ГРАМОТА.РУ — справочно-информационный интернет-портал «Русский язык» | Словари | Проверка слова

Schwarz O. Psychogenese und Psychotherapie körperlicher Symptome. — Wien, 1925. (Сборник работ Шильдера, Бауера, Брауна, Гейера, Штраудберга, Майера (Schilder, Bauer, Braun, Heyer, Straudberg, Mayer).)

Bumke O. Der Arzt als Ursache seelischer Störungen // Deutsche Medizinische Wochenschrift, 1925; 51 (1): 3

Каннабих Ю. В. К профилактике одной из форм реактивной (иатрогенной) депрессии // Профилактика нервных и психических заболеваний / Ред. Давыденков С. Н., Розенштейн Л. М. — Москва: Издательство Мосздравотдела, 1929. — С. 75—88

Платонов К. И. Слово как физиологический и лечебный фактор // Психотерапия. Сборник статей под ред. проф. К. И. Платонова. Труды Государственного психоневрологического института Народного комиссариата здравоохранения УССР. — Харьков: Государственное издательство Украины, 1930.

ВОЗ призывает к принятию неотложных мер для снижения вреда, наносимого пациентам при оказании медицинской помощи“. Всемирная организация здравоохранения (13-sentabr 2019-yil).

[ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА РАҚАМЛАШТИРИШ: Сиддиков Нурали Нишоналиевич, ТДСИ Ижтимоий фанлар биоэтика курси билан кафедраси катта ўқитувчиси](#)

НН Сиддиков - Научно-практическая конференция, 2022

СОЦИАЛЬНАЯ О

[ТВЕТСТВЕННОСТЬ МОЛОДЫХ СОБСТВЕННИКОВ В СФЕРЕ СРЕДНЕГО И МАЛОГО БИЗНЕСА](#)

НН Сиддиков - Социосфера, 2020